

**Metody aktywizujące na lekcjach języka polskiego
w gimnazjum i szkole pogimnazjalnej**

opracowanie Dorota Dąbrowska

DEFINIOWANIE, PREZENTOWANIE WŁASNEGO STANOWISKA, WIEDZY Z DANEJ DZIEDZINY

NAZWA METODY/ TECHNIKI JEJ ISTOTA	PRZYKŁADY KONKRETNEGO WYKORZYSTANIA NA LEKCJACH JĘZYKA POLSKIEGO
<ul style="list-style-type: none"> • Mapa definiowania pojęć- graficzne zobrazowanie pojęcia według schematu określającego kategorię pojęcia, jego właściwości i przykłady(zał. 1.). 	<p>-definiowanie pojęć historycznoliterackich (renesans, barok), teoretycznoliterackich (groteska, powieść historyczna, realistyczna), kulturowych (dekadentyzm)</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Do pojęcia (model Frayera)- definiowanie pojęcia według określonego schematu określającego: cechy istotne, cechy nieistotne, wzory- przykłady, antywzory- antyprzykłady (zał. 2.). 	<p>-definiowanie pojęć historycznoliterackich, teoretycznoliterackich, kulturowych</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Burza mózgów- swobodna, wstępna prezentacja hipotez, skojarzeń, niepoddanych jeszcze weryfikacji. W wersji rozwiniętej może przebiegać w następujący sposób: <ol style="list-style-type: none"> 1. Wybór słowa kluczowego. 2. Prezentacja skojarzeń (każdy uczeń jedno skojarzenie). 3. Rozwinięcie skojarzeń przez uczniów. 4. Zadawania pytań na temat zapisanych skojarzeń (uczniowie zadają sobie pytania) . 5. Wybór przez nauczyciela niektórych odpowiedzi uczniowskich, prośba o wyjaśnienie : np. <i>Co skłoniło Cię do myślenia o tym ....?</i> 6. Zanotowanie definicji pojęcia. 	<p>-analiza słów kluczy, pojęć, metafor w tekstach literackich, tematach wypracowań -wstępne przygotowanie do lektury tekstu- definiowanie pojęć istotnych dla zrozumienia tekstu -ustalenie symbolicznej treści znaczeń - formułowanie hipotez interpretacyjnych - wzbogacanie słownictwa, np. poszukiwanie synonimów do określonego pojęcia</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Tablica pytań- uczeń lub uczniowie w grupach odpowiadają na pytania, które wcześniej sformułowali (mogą być utworzone w drodze burzy mózgów, a potem poddane selekcji) lub które przygotował nauczyciel, konfrontują swoją wiedzę na dany temat z różnymi źródłami. Może być wykorzystywana na jednej lekcji lub wyznaczyć kierunek pracy samodzielnej uczniów podczas cyklu lekcji (zał. nr 3.). 	<p>-przygotowanie do egzaminu ustnego - jako jeden z etapów realizacji projektu na określony temat -diagnozowanie i poszerzanie wiedzy związanej z różnorodnymi zagadnieniami literackimi, historycznoliterackimi, teoretycznoliterackimi, kulturowymi, np. wiedza o epoce, pisarzu, problemie - wprowadzenie biografii autora</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Dywanik pomysłów, ustaleń- każdy uczeń otrzymuje dwie, trzy kartki, na których zwięźle zapisuje swoje pomysły, ustalenia (1 kartka- 1 pomysł, 1 ustalenie) i uprzednio odczytawszy, zawiesza je na dużym plakacie, na którym zapisany jest rozważany problem bądź zagadnienie. Następnie dochodzi do eliminacji propozycji powtarzających się, błędnych oraz ewentualnego porządkowania pomysłów, ustaleń w kręgi tematyczne. 	<ul style="list-style-type: none"> -ustalenie np. cech bohaterów (np. humanista, Sarmata, bohater romantyczny), zjawisk kulturowych (np. postmodernizm), prądów artystycznych (np. ekspresjonizm, symbolizm) -ustalenie możliwych motywacji działań bohaterów (np. Raskolnikowa, Judyma, Pana Cogito) - formułowanie hipotez interpretacyjnych
<ul style="list-style-type: none"> • Graffiti- pozwala na dzielenie się z innymi wiedzą i refleksjami. Nauczyciel wywiesza kilka plakatów z rozpoczętymi zdaniami i prosi o dopisanie indywidualnych zakończeń. 	<ul style="list-style-type: none"> -wstęp do omawiania lektury lub podsumowanie zagadnień z nią związanych (przykładowe zapisy: <i>W utworze podobało mi się...</i>, <i>Lekturę tekstu utrudniało...</i> <i>Chciałbym przedyskutować...W utworze najbardziej zaintrygowało mnie...</i>, lub bardziej konkretne: <i>Forma według Gombrowicza to...</i>) -synteza, ocena epoki, zjawiska, postawy (można sprawdzać umiejętność formułowania argumentów i charakteryzowania zjawisk -<i>Oświecenie to epoka rozumu ponieważ...</i>, <i>Filozofię tej epoki charakteryzuje...</i>) - samoocena wiedzy i umiejętności ucznia
<ul style="list-style-type: none"> • Bliźniaki- zasada analogii- szukanie podobieństw i różnic między nowym pojęciem a pojęciem, zagadnieniem, rzeczywistością dobrze znaną (zał.4). 	<ul style="list-style-type: none"> -porównywanie różnych rzeczywistości (np. społeczeństwo polskie w <i>Lalce</i>- chory organizm, Sopicowo- Nawłóć, gatunków literackich (dramat antyczny- dramat szekspirowski) - diagram można wykorzystać do analizy porównawczej tekstów literackich
<ul style="list-style-type: none"> • Dyskusja punktowana: 1. Określenie tematu dyskusji. 2. Podział klasy na grupy (za i przeciw). 3. Wyznaczenie obserwatorów grup. 4. Dyskusja i monitoring pracy grup przez obserwatorów. 5.Przydzielenie punktów za udział w dyskusji według kryteriów wyznaczonych w tabeli. 5. Przedstawienie przez obserwatorów wniosków z dyskusji. Specyfika tematów, problemów poddanych dyskusji może wpłynąć na rozszerzenie tabeli o nowe, związane z konkretnym tematem kryteria (zał. 5.). 	<ul style="list-style-type: none"> - ocena bohatera, jego wyborów (Judym, Ziembiewicz, Cezary Baryka) - dyskusja nad wartością zjawiska np. <i>Znaczenie mitów narodowych w życiu zbiorowości</i> - przygotowanie do pisania tekstu argumentacyjnego
<ul style="list-style-type: none"> • Debata: 1. Określenie tematu debaty. 2. Zajęcie przez uczniów dwóch przeciwnych 	<ul style="list-style-type: none"> jak wyżej

stanowisk: za i przeciw. 3. Przygotowanie argumentów. 4. Wymiana poglądów w formie wystąpień uczniowskich. Zapisywanie wyników na tablicy. 5. Podsumowanie debaty przez nauczyciela.

HIERARCHIZOWANIE

NAZWA METODY/ TECHNIKI JEJ ISTOTA	PRZYKŁADY KONKRETNEGO WYKORZYSTANIA NA LEKCJACH JĘZYKA POLSKIEGO
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Piramida priorytetów i diamentowy ranking</u>- hierarchizacja elementów np. według kryterium ważności, preferencji, kolejności (zał. 6., 7.). 	<ul style="list-style-type: none"> -hierarchizacja cech bohaterów -prezentacja hierarchii wartości bohatera -hierarchizacja motywów działania bohatera -przedstawienie hierarchii ważności, społecznej np. <i>Pan Tadeusz, Dziady</i> -ustalenie hierarchii czynników kształtujących jakieś zjawisko, np. najistotniejszych dla epoki, tematów, motywów -przygotowanie do pisania wypracowania: hierarchizacja argumentów potwierdzających tezę

AKTYWNE NOTOWANIE, SYNTEZOWANIE MATERIAŁU

NAZWA METODY/ TECHNIKI JEJ ISTOTA	PRZYKŁADY KONKRETNEGO WYKORZYSTANIA NA LEKCJACH JĘZYKA POLSKIEGO
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Mapa mentalna</u> (pojęciowa)- wizualne przedstawienie problemu za pomocą schematów, rysunków, haseł, symboli, z uwzględnieniem związków między treściami. Na środku arkusza, kartki zapisuje się główną treść, będącą przedmiotem analizy, następnie wpisuje się dookoła niej treści z niej wynikające, związane z nią, grupując zagadnienia w kręgi tematyczne (zał. 8) 	<ul style="list-style-type: none"> -opracowanie motywów, toposów -syntezy dotyczące epoki, rozwoju gatunków literackich, prądów artystycznych -podsumowanie lektury, zwrócenie uwagi zarówno na poziom treści jak i organizacji

	<ul style="list-style-type: none"> -przedstawienie portretu pisarza -plan (psychologiczny) prezentacji, wystąpienia, tematu wypracowania -przedstawienie najistotniejszych treści tekstu informacyjnego - analiza i interpretacja utworu literackiego, -zapis efektów dyskusji -notatki z lekcji
<ul style="list-style-type: none"> • Poster- plakat naukowy, stałe części posteru to: tytuł wyraźnie określający problem, prezentacja autora, wstęp uzasadniający podjęcie tematu, streszczenie, opis badanego materiału i metod pracy, wyniki (w formie tabel, wykresów), dyskusja- porównanie danych przedstawionych przez autora z literaturą przedmiotu, bibliografia. Autor powinien zaprezentować swoją pracę na specjalnej sesji i w czasie dyskusji obronić postawione w niej tezy lub udowodnić wyniki badań. Struktura posterów szkolnych może być inna, dostosowana do wymogów przedmiotu. Postery mogą odznaczać się różną kompozycją (zał. 9.). 	<ul style="list-style-type: none"> -opracowywaniu tematów przekrojowych; dotyczących osobowości twórcy, cech charakterystycznych epoki, prądów kulturowych, związków między zjawiskami literackimi - przedstawienie tematu wypowiedzi zgodnej z formułą ustnego lub pisemnego egzaminu

ANALIZA SYTUACJI, PROBLEMU, POSTĘPOWANIA BOHATERA

NAZWA METODY/ TECHNIKI JEJ ISTOTA	PRZYKŁADY KONKRETNEGO WYKORZYSTANIA NA LEKCJACH JĘZYKA POLSKIEGO
<ul style="list-style-type: none"> • Drzewo decyzyjne- graficzne przedstawienie wyborów bohaterów i ich konsekwencji, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych oraz osiągniętych w ten sposób celów, wartości (zał. 10.). 	<ul style="list-style-type: none"> -analiza sytuacji bohaterów literackich (szczególnie tragicznych) w kontekście ich wyborów (np. Makbet, Konrad Wallenrod, Kordian, Artur) -charakterystyka bohaterów np. zdrajcy i patrioci w <i>Potopie</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Analiza SWOT – rozpatrywanie słabych i mocnych stron zjawiska, wpływających z nich zagrożeń i możliwości.(zał. 11.). 	<ul style="list-style-type: none"> -analiza postaw bohaterów, sytuacji wiążących się z określoną decyzją bohatera (np. Cezarego Baryki, Zenona Ziembiewicza)

	-analiza zjawisk kulturowych (np. nietzscheanizm, rozwój kultury masowej)
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Metoda trójkąta</u>- pozwala podjąć refleksję nad przyczynami powstawania problemu oraz sposobami ich usunięcia (zał. 12.). 	<ul style="list-style-type: none"> -rozpatrywanie problemów natury społecznej, politycznej, kulturowej (np. sytuacja Żydów w <i>Mendlu Gdańskim</i> zniewolenie narodu w <i>Weselu</i>, kryzys społeczeństwa w <i>Szewcach</i>, rewolucja w <i>Nie-boskiej komedii</i>, <i>Przedwiośniu</i>) -rozpatrywanie postawy bohatera pod kątem przyczyn jego postępowania oraz zakładanych sposobów ich usunięcia, umożliwia głębszą analizę psychologiczną postaci (np. postawa Raskolnikowa, Wokulskiego) - poszukiwanie źródeł sporów, konfliktów
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Metoda rybiego szkieletu</u>- za pomocą graficznego wyobrażenia szkieletu ryby ustala się główne czynniki (duże ości) , które wpłynęły na powstanie problemu oraz przyczyny, które wpłynęły na czynniki główne (małe ości). Następnie uczniowie mogą opracować plan działań, zmierzających do rozwiązania problemu (zał. 13.). 	jak wyżej
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Metaplan</u>- plakat obrazujący zapis rozważań nad niezadawalającą sytuacją, według schematu: jak jest? (stan obecny), jak być powinno? (sytuacja hipotetyczna, pożądana), dlaczego nie jest tak, jak być powinno? (poszukiwanie przyczyn), wnioski(zał. 14.). 	-analiza sytuacji społeczeństwa, kultury, narodu, bohatera (np. sytuacja społeczeństwa polskiego w <i>III cz. Dziadów</i> , <i>Weselu</i> , <i>Przedwiośniu</i> , sytuacji inteligencji polskiej w <i>Ludziach bezdomnych</i>)
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Procedura U</u>- analiza sytuacji problemowej, konfliktowej z uwzględnieniem stosunków i zależności między osobami konfliktu, pożądanym kierunków ich przemian, czynników prowadzących do konfliktu norm, zasad, obowiązujących kryteriów (zał.15.). 	-analiza lektur, w których wyraźnie zarysowana jest sytuacja konfliktowa, problemowa (np. <i>Świętoszek</i> , <i>Przedwiośnie</i> , <i>opowiadania Borowskiego</i> , <i>Tango</i>)

CHARAKTERYSTYKA, PREZENTACJA BOHATERA

- 6 kapeluszy Edwarda de Bono- metoda charakterystyki bohatera, zjawiska, według następującego porządku: 1.Kapelusz biały: fakty- rzeczowa prezentacja konkretnych danych, obiektywnej wiedzy na temat bohatera (zjawiska), 2. Kapelusz czerwony: emocje- subiektywna, emocjonalna ocena bohatera (zjawiska), 3. Kapelusz czarny: pesymizm- ukazanie negatywnych stron bohatera, doszukiwanie się problemów, wskazywanie wad, obnażanie złych stron, zagrożeń, 4. Kapelusz żółty: optymizm- wskazywanie pozytywnych stron, myślenie konstruktywne, przewidywanych sukcesów, 5.Kapelusz zielony: możliwości-roztoczenie nowych pomysłów w związku ze sprawą, bohaterem, dostrzeganie twórczych rozwiązań, rozważanie *co by było gdyby...*,6. Kapelusz niebieski: analiza procesu-obiektywne podsumowanie, trzeźwa ocena wcześniejszych prezentacji, z wykorzystaniem dodatkowych źródeł. Uczniowie prezentują swoje obserwacje i wnioski zachowując porządek- od rzeczowej prezentacji faktów (kapelusz biały) do obiektywnego podsumowania (kapelusz niebieski). Nauczyciel może wcześniej przygotować fragmenty tekstu, będące punktem wyjścia do charakterystyki bohatera lub zjawiska.
- Gorące krzesło- po przeczytaniu tekstu jeden z uczniów wciela się w rolę wybranego bohatera (w podobny sposób można wprowadzić biografię pisarza), pozostali uczniowie przygotowują zestaw pytań i przeprowadzają wywiad z bohaterem.
- Tropem bohatera-uczniowie po ukierunkowanej lekturze wypełniają diagram analizy postaci zwracając uwagę na: główny problem związany z bohaterem, jego działania, wypowiedzi i myśli, sądy innych (również narratora) o bohaterze, zmiany, które nastąpiły w bohaterze, powiązanie kreacji postaci z główną myślą utworu. (zał. 16.).
- Kwestionariusz postaci- zestawione w tabeli kryteria ukierunkowują pracę ucznia na charakterystykę bezpośrednią, pośrednią, dostrzeżenie pozycji postaci w stosunku do innych bohaterów tekstu, wpływ postaci na orientację ideologiczną utworu oraz stopień oryginalności, typowości bohatera .(zał. 17).
- Mowa wewnętrzna postaci (ścieżki myśli)- zwrócenie uwagi na dialogi postaci, zapis przypuszczeń dotyczących tego, co postać myśli i czuje (zał. 18.).

WPROWADZENIE DO ANALIZY UTWORÓW LITERACKICH

- Mapa utworu literackiego- graficzne zobrazowanie i rozpoznanie dotyczące podstawowych kategorii dzieła literackiego (całego lub fragmentu-sceny, księgi) np. świata przedstawionego, narracji kompozycji, tematyki, problematyki. (np. zał.19)
- Gwiazda pytań- graficznie zobrazowany w postaci gwiazdy zestaw podstawowych pytań dotyczących dzieła literackiego: Kto? Gdzie?, Kiedy?, Co się zdarzyło? Jak to się kończy? (zał. 20.).
- Szablon taśmy filmowej- może być wykorzystany przy wprowadzeniu do analizy tekstów, które mają konstrukcję filmową-można wyodrębnić w nich poszczególne sceny, sekwencje, wnioskować o stosowanych przez autora planach, ujęciach.(zał. 21.).
- Analiza utworu moja i krytyka literackiego-skonfrontowanie uczniowskiej analizy utworu ukierunkowanej poprzez pytania nauczyciela z analizą przeprowadzoną przez krytyka literackiego (zał. 22.).

CZYTANIE TEKSTÓW INFORMACYJNYCH

- **Piramida faktów:** technika pozwalająca nauczycielowi ukierunkować lekturę tekstu (nawet bardzo obszernego), zhierarchizować treści występujące w tekście według klasyfikacji: niezbędne, krótkoterminowe, pomocnicze. W innej wersji piramidę faktów mogą wypełniać uczniowie po przeczytaniu tekstu. (zał. 23.).
- **Magnetyzm słów-** technika polegająca na wyszukiwaniu w tekście „słów- magnesów”(na przykład w obrębie poszczególnych akapitów tekstu), towarzyszących im informacji kluczowych oraz redagowaniu zdań zawierających najistotniejsze treści skupione wokół „słowa- magnesu”. Działania te mogą prowadzić do zredagowania streszczenia tekstu. (zał. 24)
- **Jasnowidz-** nauczyciel tworzy „przewodnik w przewidywaniu” zawierający trzy do sześciu zdań (na kartkach-praca indywidualna; grupowa lub na tablicy) odnoszących się do dotychczasowej wiedzy uczniów, ale wzbogaconych również o nowe treści (wśród zdań mogą znajdować się również stwierdzenia fałszywe).Uczniowie przed przeczytaniem tekstu na podstawie dotychczasowej wiedzy określają prawdziwość, bądź fałszywość przedstawionych przez nauczyciela zdań i udowadniają swoje sądy. Następnie, po przeczytaniu tekstu, weryfikują swoje uprzednie stwierdzenia, powołując się na konkretne argumenty pochodzące z tekstu.
- **Wzajemne odpytywanie-** uczniowie w grupach czytają tekst i formułują do niego pytania (w zależności od tekstu 3 do 6 pytań) oraz odpowiedzi. Każdy uczeń zapisuje uzgodniony przez grupę zestaw pytań oraz odpowiedzi. Następnie nauczyciel tworzy nowe grupy tak, aby w każdej z nich znalazł się uczeń z poprzedniego zgrupowania (np. w każdej grupie uczniowie odliczają do 6 i w nowych grupach spotykają się wszyscy uczniowie z nr 1, wszyscy uczniowie z nr 2 ... itd.). W nowych grupach uczniowie po kolei prezentują pytania, pozostali odpowiadają na nie, odbywa się ewentualnie korekta odpowiedzi.
- **Składanka –** nauczyciel dzieli tekst (zazwyczaj obszerny; może to być również rozdział z podręcznika) na części i każdą z nich przydziela do opracowania odrębnej grupie. Uczniowie indywidualnie czytają wyznaczony fragment, sporządzają notatkę, plan, lub zapisują słowa kluczowe, odzwierciedlające najistotniejsze treści, następnie ustalają w obrębie grupy, które z treści tekstu są najistotniejsze. Nauczyciel tworzy nowe grupy na podobnej zasadzie jak przy „wzajemnym odpytywaniu”. Uczniowie w nowych grupach relacjonują to, czego się nauczyli, jednocześnie ucząc się od siebie.

Opis metod oraz załączniki na podstawie:

Bujnowicz- Szewczyk I. *Metody aktywizujące z wykorzystaniem plakatu w edukacji polonistycznej w szkole ponadgimnazjalnej*, Łódź 2003,
Brudnik,B, Moszczyńska A, Owczarska B, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2000,
Buehl D. *Strategie aktywnego nauczania czyli jak efektywnie nauczać i skutecznie uczyć się*, Kraków 2004,
Taborska K, *Między słowem a obrazem- o metodzie posterowej na lekcjach języka polskiego,*”*Język Polski w Szkole Średniej*” 2000,nr 3,s.37-41,

Materiały zamieszczone na stronie internetowej Wydawnictwa Znak- *Znak dla szkoły, Scenariusze lekcji do klasy II, Warsztaty Polonistyczne....*